

[0675]

TUSKEN ARGAISME EN HOLLANISME¹

Anne Wadman

Summary

In recent Frisian prose works have provided the data for a study of written language forms that deviate from an 'imaginary' standard as either archaisms or 'Dutchisms'. The data were subjected to scrutiny from a syntactic, morphological and lexical angle as well as from the point of view of gender and sex. The final pages present examples of so-called 'turbo language', as found in prose aimed at young people.

The author concludes 1) that the syntax of some authors is rather wobbly; 2) that numerous 'unnecessary' Dutchisms are used (i.e. they are replaceable by acceptable Frisian forms) and 3) that various writers zigzag inconsistently between unnecessary archaisms and unnecessary Dutchisms in one and the same piece of prose. Another conclusion is that the publishers have a responsibility here as well. There is no such thing as an absolute standard but with the help of a judiciously used dictionary it should be possible to steer an acceptable middle course between the tendency to write 'conservative' Frisian and everyday linguistic reality. This article is hopefully a modest contribution to the definition of this middle course.

Yn *De Strikel* fan maart 1988 klaget de skriuwster Hylkje Goïnga dat se net mear ferstien wurdt, as se skriuwt earne *argewaasje* fan te hawwen, en dus skriuwt se: "Ik *ergerje my*." Yn *Frysk en Frij* fan 25 maart '88 skriuwt taalkenner Jan de Jong, dat er fêst fan doel wie om it wurd *tinzen* net mear te brûken en doe ynienen in neef, oars net sa yn it Fryske sâlt bebiten, datselde ferâldere boekewurd yn 'e mûle nimmen hearde. Dy twa gefallen jouwe ús probleem aardich yn in nutshell oan: *argewaasje*, dat my oars tige betroud yn 'e earen klinkt, soe net mear kinne of meie, en *tinzen*, my allinne út boeken bekend, soe al meie of kinne.

No wol ik it hjir net eksplisyt hawwe oer de fraach oft der in *eksogene noarm* is of komme moat oangeande Frysk skriftlik en mûnling taalgebrûk, dy't dan bygelyks yn wurdboeken, grammatika's en leargongen fêstlein wurde moat. As skriuwer bin ik ynearsten âld, wiis en eigenwiis genôch om te sizzen: dy noarm bin ik sels, is myn taalfielen, myn ynberne competence plus foar in part ynberne, foar in part oaneigene stylbewustens - koartsein: dy noarm is *endogeen*. Mar ik haw fansels maklik praten: ik haw noch justjes yn 'e lijte fan Douwe Kalma, Eeltsje Folkertsma, Jan K. Dykstra en Marten Scholten sitte meien en haw dus, sûnt ik as fyftjinjierrige begûn myn Fryske "tinzen" op "pompij" te setten, gâns wat taaleigen en taalregels as fanselsprekkend meikrige, dy't der no, goed 50 jier neitiid, of net mear binne of net mear sa fanselsprekkend binne. En in jonge, no

¹ Mei tank oan Pieter Breuker foar syn oanwizingen.

begjinnende skriuwer soe him gauwer as ik soargen meitsje kinne (moatte?) oer de diskrepânsje tusken oan 'e iene kant de min of mear offisjele, itige skriuwtalwizânsjes fan eardere en fan no âldere generaasjes en oan 'e oare kant it bargefrysk dat men ornaris oanhearre moat op 'e dyk, yn jongerein-fermiddens en, bygelyks foar Radio Fryslân, yn rûnten fan wittenskiplik foarme lju (it *doktorandusse-frysk*). Aardich foar dy twaslachtigens: ynterviewer seit: "Ik *fermoed* dat soks ek by de *Bibelske* tradysje heart." Der sil in foech noarm wêze moatte, mar dy kin net binnen al te inge grinzen lizze. Fan belang is dêrby it abstraksje-nivo dêr't men as skriuwend of sprekend taalbrûker op in beskaat momint op dwaande is. In essayistise lêzing oer de filosofy fan Jean-Paul Sartre stelt oare easken as in krantereportazje oer it kealleboarnen by 't hjerst yn Wûnseradiel; in histoarise roman wer oare as in flot ferhaal dat spilet tusken de jongereinattributen bar, bier en brommer.

Myn noarm, sei ik, leit yn mysels. Mar flak njonken myn noarm leit it *Wurdboek*. Dat Wurdboek is net ûnfeilber. As ik my net sa wis fiel, rieplachtsje ik it, en sjoch ik dat wat ik yn 'e holle hie tastien is, dan skriuw ik ta. Les ik dat wat ik woe, net mei (dat wol sizze: dat it net yn it wurdboek stiet), dan wifkje ik. Soms jout it wurdboek in brûkber alternatyf, sa net, dan nim ik in beskate frijheid. Soms is *dúdlík* Frysk te ferkiezen boppe *geef* Frysk.

Yn wat hjir folget, woe ik dy rjochtline oanhâlde. Mei dat wurd *rjochtline* hawwe wy al in probleemgefal. Yn it wurdboek fan Waling Dykstra komt it net foar, yn it wurdboek Frysk-Nederlâns fan 1956 likemin. Mar yn it wurdboek NederlânsFrysk fan 1952 al: as Frysk foar "richtsnoer" yn 'e figuerlike betsjutting. En yn 1984/85 stiet it abstraktum dêr't yn 'e dagen fan Waling-om sa't liket net sa'n ferlet fan wie, yn beide wurdboekdielen.

Yn wat folget woe ik dus dy rjochtline oanhâlde by it min of mear systematys beskriuwen fan taal-grinsgefallen yn resinte proaza-literatuer². Grinsgefallen nei beide kanten:

². De kar fan myn materiaal is ynsafier frij arbitrêr, dat it levere wurdt troch proazaboeken dy't ik yn de ôfrûne jierren besprutsen haw yn it wykblêd *Frysk en Frij*. It wiene (tusken heakjes de brûkte ôfkoartings): G. Willem Abma (AB): *De roekkat* (1986); Froukje Annema (AN): *Gefaar op 'e dyk* (1986); Hoatse de Jong (JO): *Gabe. Ferhaal fan in feint* (1987); R.R.R. van der Leest (LE): *Frouljusgambyt* (1986); Harm Lodewyk (LO): *Mink Minkema* (1987); Baukje Miedema (MIE): *In wike en in dei* (1985); D.A. Tamminga (TA): *De boumaster fan de Aldehou* (1985); Rink van der Velde (VEL): *De histoarje fan Kammeraat Hollanski* (1987); Doete Venema e.o.: *Skroei. Bondel oarspronklike jongereinferhalen* (1987) (SKR); Willem Verf (VER): *Tiid fan libjen* (1987); Djoke Weening-Meijer (WEE): *Lege hannen* (1987). Fierdere hjir brûkte ôfkoartingen: FW: *Frysk Wurdboek 1 en 2* (1984 en '85); WFT: *Wurdboek fan de Fryske taal*, diel 1 o.m. 4 (1984-'87).

A) Wêre rûkt it skriftlik brûkte Frysk (ek dat yn skriftlik werjûne sprutsen taal) nei de lampe, nei it bûthûs of nei it âld kammenet (*argaismen*);

B) Wêr skaait it út nei it Hollâns, ek dêr't dat om sa te sizzen net perfoarst nedich is? (*Hollânismen*).

En yn beide gefallen kin myn eigen noarm tegearre mei dy fan it wurdboek mooglik in te ferkiezen foarm oanjaan, ek al bart dat net oeral eksplisyt.

Wy kinne de taalferskynsels rûchwei yn seis skiften yndiele:

- 1) it *syntaktise*: bou fan sinnen en dielen fan sinnen;
- 2) it *morfologise*: kwestjes fan wurdfoarming (ferkearde tiidwurdfoarmen, meartallen, ferlytsingswurden); pronomina dy't net goed yn it paradigma passe, ensafh.;
- 3) it *leksikale*: it wurd as semantise ienheid;
- 4) it *idiomatise*: min of mear byldzjend, soms tige apart taaleigen; formeel in semantise ienheid besteande út mear wurden; de grins tusken 3) en 4) is net altyd skerp oan te jaan. In bysûndere foarm fan beide skiften nim ik oan 'e ein apart ûnder de namme "turbo-taal";
- 5) as apart skift de problemen dy't gearhingje mei it "geslachtlike", sawol yn 'e sin fan *genus* as fan *sekse*, ynbegrepen de *pronominale oantsjuttingen*;
- 6) as in apart skift soe oanwiisd wurde kinne (oanslutend by 3), mar ek mei in fonologise kant) dat fan de dialektise fariaasje (b.g. by MIE, VEL en VER). Mar dat lit ik der fierderop bûten, om't it ek tagelyk in stylmiddel (b.g. ta it oanbringen fan lokale kleur) wêze kin.

Ik neam yn dit ferslach skriuwers en skriuwsters mei namme en tanamme. Mar dêr wol ik gjin literêr oardiel mei útsprutsen hawwe. Yn resinsjes bongelt de taalgebrûksfaktor der ornaris wat by; dy liket allinne beskiedend te wêzen yn tige slimme, ekstreme gefallen, as er bygelyks ek ferbân hâldt mei in minne styl.

1) Yn it stik fan it *SYNTAKTISE* falt net sa'n soad te melden. Oan de A-kant synjearre ik by TA it miskien al te oerfloedich-keunstmjittich brûken fan in beskate syntaktise figuer, de *parataktise en-konstruksje* yn pleats fan de ûnderskikkende mei *om te* (type: Hy wie sa goed *en help* my efkes). 76 fan dy gefallen op 168 siden (op ien side sels 4 kear!) is ryklik folle fan it goede. It is nammers ek in kwestje fan styl-kar: in yn wêzen net spesifyk Fryske, mar yn it Frysk frij bekende figuer ta "typys Frysk" promovearre en as sadanich kultivearre.

By B), de klassike "fouten", synjearje ik *bliuwe* as duratyf helptiidwurd by in tiidwurd dêr't soks net by kin: "se *bliuwe* laitsjen" (MIE) en *gean* as yngeoatyf helptiidwurd yn in soartgelikens gefal: "jûns foar it *sliepen gean*" (VER).

Frekwinter wie lykwols in syntaktys mishipsel, dat net typearjend is foar it Frysk, mar wol foar in behyplik grammatys gefoel, de ek yn sloarderich Hollâns gauris foarkommende *subjekt-objekt ferwikseling*, ek te omskriuwen as ferkearde gearlûking. Twa foarbylden by AB: 'Wa't him no noch tenei kaam soe it soer

opbrekke *en djoer betelje*". [yn de 2e haadsin ûntbrekt it subjekt by + soe it] en "Somliken boarte in spotsk glimkjen om 'e lippen en [subjekt ûntbrekt] hiene de hannen yn 'e bûse." Sokssawat ek by VER: "mynken dy't se brûke koene [...] en dêrom te folle wisten." Justjes oars, mar net better by LO: "Cleveringha besocht der efkes tusken te kommen, mar [yndirekt objekt ûntbrekt] waard it swijen oplein." Dizze ûnkrekte gearlûkingen lizze net al te fier ôf fan wat Charivarius "tante Betje" neamde. Hjir slút by oan: "Je hearden de rivier brûzjen en it wetter opljochtsjen" (VEL) en "As kneukelhower wie er begûn en ek altyd bleaun" (LO).

Ungelikensens fan it subjekt fan de haadsin mei it ymplisyt subjekt fan de foarôfgeande beheinde sin trof ik û.o. oan by WEE: "wurch *fan al dy prakkesaasjes* kriget op 't lêst *de sliep Grytsje* te pakken." In nuveraardige sin dan noch by AB: "en dêr't de twang fan dêr't se har mei oantsjinnen, him slim benearre": yn pleats fan it hjir twa kear brûken fan it spjalten foarnamwurdlik bywurd (dêr't ... fan, en dêr't ... mei), soe it Hollâns yn sa'n gefal ienfâldich "waarvan" en "waarmee" brûke. It twangmjittich brûken fan in oars wol oan it Frysk eigen syntaktise konstruksje liedt, hjir ek noch yn 'e ûnderskikking, ta in ûnbegryplik monstrem.

In probleemgefal op 'e grins fan *syntaksis* en *morfology* kin men sjen yn it skiedber brûken fan neffens it wurdboek ûnskiedbere tiidwurden. By AB twa kear in sin fan it type "*helle* er in pear kear djip *siken*" en by TA: "Bern *sochten blomkes* yn 'e dykswâl" (mar faaks moat by dizze taalbrûker-sûnder-wryt-of-slyt hjirsa tocht wurde oan in subtyl ferskil tusken "blomkesykjen" en "it sykjen fan blomkes"). Minder ymperatyf is it FW oangeande: "Ik hie my [...] wat oars foarnaam" (MIE), dêr't it alternatyf fan skieding: "Ik hie wat oars foar my naam" nammers in homonime sin opleverje soe.

2) Op it *MORFOLOGISE* mêd earst in pear problematise meartalsfoarmen: "pakeS en beppeS" (VEL) en "broerS en susters" (AN). Yn it lêste gefal kin de winsk nei lykfoarmichheid meispile hawwe; en mooglik is it ek mei in dialektkwestje. Ungewoan binne by my "keuzeS" en "gewoanteS" (MIE) en "gedaanteS" (AB), mar it FW kart sawol gewoanteS as gedaanteS goed. In -s-meartal by abstrakta op -e liket my oars in by útstek "Hollânse" oangelegenheid ta, gearhingjend mei de swakke posysje fan de -n yn de útgong -en by meartallen (en tiidwurdfoarmen)³. Wat dat foar it Frysk net fan tapassing is. Likermin yn oerienstimming mei it Frysk liket my ta it brûken fan meartalsfoarmen op -en as earste lid fan gearstallingen, lykas by VEL: "partizanenkampen" en "partizanenaksjes", by MIE: "wurkleazenburo", by VER: "treppenhûs".

By de *tiidwurdbehanneling* falt gauris op de betizing fan *je-* en *e-tiidwurden*. Mis is yn myn each by VEL: "tikten", "braakjen" (fan flaaks), "ropt" yn pleats fan "roppet" (mar it FW hat neist de ynfinityf *ropje* (skuorre) ek: *roppe*). By VER: "snoarkte" en "omstipje". By LE notearre ik miskien boartlik bedoelde foarmen as: "snakje", "bromje", "ferklapje" en "dûkje" (mar de earste twa soene der neffens it

³. Sjoch ek P. Breuker e.o., *Bydragen ta de didaktyk fan it Frysk*, Grins/Ljouwert 1982, s. 51-54.

FW op troch kinne). Oare net-korrekte tiidwurdfoarman by VER: "waske" (doetiid fan waskje) en "bliede" (id. fan bliede). Frjemd docht my by VEL oan it partisipium "rêd", mooglik in kontaminaasje fan "ret" en "rêden".

De bûgings-e mist yn "hiel Fryslân" (AN, VEL) en soe mist wurde moatte yn: "ien lyts stikje waarmE skouder" (VER; skouder is in it- en gjin de-wurd).

Hyperkorrekt liket my ta de tafoege -e efter foarwerpsnammen lykas: "brille" (JO), "stive boardE" (AN, SKR), twivelich, mar troch it FW tastien dy yn "in rolle spylje" (VER) en "kragE" (AN). In tige frekwinte hyperkorrekte foarm is "ûndogensK" (JO); as parody op seks docht him foar in foarm as "efterôfsk" by LE, en dat soe ús dan bringe moatte op it ferneamde twivelpunt fan de -sk yn b.g. Russvsk. Hollânsk, psychologysk ensafh. Ik folstean hjir mei in ferwizing nei Jan de Jong. dy't dizze saak yn *Frysk en Frij* fan 24 oktober 1987 behannele hat en dêrby ek tsjutte op it brek oan konsekwinse yn dizzen by it FW. Foar guon is dy -SK nammers in suvere staverings- om net te sizzen: in status-kwestje. Foarman lykas "Turksk en "tsjerksk" (WEE) litte ek al hast gjin útspraak ta. It lêste wurd: ien koarte vokaal beselskippe fan net minder as sân konsonanten, fertsjinnet fan my in plakje yn it *Guinness Book of Records*: hokker taal docht ús soks nei?

As oergang fan it *morfologise* nei it *leksikale* kinne wy sjen de behanneling fan guon *pronomina*. Oer de twivel oangeande "hja" en "se" allinne it folgjende. Persoanlik ken ik de foarm "hja" allinne as "ju" yn it noardeasten fan de provinsje en fear my is "hja" in suvere boekefoarm, yn stân hâlden troch in ûnderlizzend fielen: wat fierder fan it Hollâns, wat moaier Frysk. Guon skriuwers hawwe "hja" radikaal ôfskaft, oaren brûke it in inkelde kear by wize fan ôfwikseling; wer oaren dosearje (WEE nei myn idee sawat lx "hja" op 3x "se"). As ûnkrekt fiel ik oan "se" as objektsfoarm, dêr't "har" en "harren" noch yn libben gebrûk binne, by meartal en froulik-inkeldtal: "dan reitsje wy SE (= de dochter Grytsje) kwyt" (WEE) en "Ik sil SE (= Peter en de mem fan de sprekker) daliks roppe" (VER). Ek by AB wol.

3) Oergeande op it LEKSIKALE wol ik net lang stilstean by in rychje bekende twivelgefallen, lykas (n)ea/(n)oait, (n)earne/(n)ergens, eartiids/froeger, lofts/links, efter/achter, boppe/boven, dochs/toch, neat/niks, eat/wat, allegear haadsaaklik yn 'e bywurd- en foarsetselsfear lizzend. Wat it lêstneamde foarbyld oanbelanget trof my yn de postúm ferskynde roman fan Hoatse de Jong in opmerklik frekwint brûken fan "eat", net allinne as ûnbepaald foarnamwurd, mar ek as bywurd fan graad, yn 'e betsjutting: justjes, in bytsje, Holl. enigszins (b.g. "It klonk EAT spitich"), net minder as alve kear. It WFT jout fan dit "eat" 5 foarbylden, mar net jonger as fan 1929. It moat by De Jong wol in opsetlik argaïsme wêze, mar it kin yn syn jeugd noch yn libben gebrûk west hawwe⁴. Oan fierdere âlde, resp. ferâl-

⁴. Eigenaardich dat ik fan dit "eat" gjin foarbylden fûn yn de eardere roman fan De Jong *Tarzan* (1960).

dere foarmen notearre ik by him: "jit", "terêch", "Sellemoanne". Ek argaïstys docht oan "dochs" as bynwurd ("DOCHS dêr blafte er wol oerhinne"), dêr't wy mear ta "mar" bewend binne. It jongste foarbyld fan dit konjunktyf "dochs" yn it WFT datearret fan 1909.

Men soe ferwachtsje - om ús no ynearsten te beheinen ta de substantiven - dat de *konkreta* har Fryske foarm it langst en bêst hanthave. Yn 't algemien is dat ek wol sa. Mar der binne eigenaardige útsûnderingen. B.g. by AB en VEL de broeksPIPE, dêr't ik allinne broeksBOKSE ken; by VEL ek twa kear "plaatske" foar in binnenplak of pleintsje tusken huzen, en: wapenTÚCH, dêr't -REAU of -ARK te ferwachtsjen wie; en in 'BUORKERIJ westlik fan Minsk", in ferneamd item út leargongen en oefenboekjes. In tsjinstridichheid by MIE: oan 'e iene kant: "tsjeaken" (dêr't sels it FW fan seit dat it ferâldere is) en oan 'e oare kant "fuotten", dêr't neffens de kontekst dúdlik oan "skonken" tocht wurde moat; klinkt "skonken" langer te bonke-achtich? Sels it FW jout "foet" foar it lichemsdiel dat yn it Hollâns mei "been" oantsjut wurdt.

By deselde: "de sla" foar wat ik ken as "it slaad"; by WEE twa kear "GEhandicaptten", by VER: "bejaardehûs" en foarmen lykas "krullen" en "krultsjes" (ek by VEL; dialektise fariant?). Frij frekwint is "plaatsje" (VER), dêr't ik fan "printsje" sprekke soc. Yn de bondel SKR notearre ik noch: wetterPLASSEN, spinneWEBBEN en it twivelgefal "noasgatten": puozzen, reagen en noasters exeunt? Frij algemien, b.g. yn SKR, is ek it brûken fan "famke" foar: faam dêr't men ferkearing mei hat (Holl.: hij en zijn meisje).

Mar de problemen lizze dochs benammen by de mear abstrakte oantsjuttingen, sawol by substantiven as by tiidwurden en oare wurdsoarten. Ik moat hjir in kar dwaan út oerfloedich materiaal. Sa notearre ik gâns in poarsje âldfrinzige foarmen lykas "al ringen" (TA, WEE), "eltsenien" (MIE), "oantins" (des.), "tinzen" (MIE, VER, WEE, by de lêste sels 11 kear, tsjinoer 2 kear "gedachten" en net ien kear "tinken"), "perfoarst" (MIE), "sibben" (WEE), deselde: "fereale" (mar tajûn: "felyfd" foldocht ek net sa tige oan de Fryske "noarm"), "skientmespesjaliste" (AN, tajûn: de "skientme" is yn Fryslân al in âld probleem). By MIE ek in my wat stiif oankommend tiidwurd "gearwenjen", nei Holl. "samenwonen", mar... it alternatyf: "by elkoar ynwenje" is justjes wat oars: dat kinne broer en suster ek. Akseptabeler liket "gearwurkjen" (VER), want it altyd oanrekommandearre "mei elkoar oparbeidzjen" is gâns in mûlfol.

Perfoarst (sorry) ûnkrekt lykje my ta de folgjende foarbylden: "Har bedsje WANKTE har ta" (MIE, soarte fan kontaminaasje fan "wanke", der oan komme en "tawinke"). In al least (sorry) by it FW ûnbekend tiidwurd brûkt AB yn: "safolle flibe as er byinoar KWILE koe". Fout by VER: "de turven stiene opTAAST" (oploege) en dêrfoaroer "it gas LOEGE heech op" (lôge). Fout by WEE: "HOM-MELS hellet se har jaske" (bedoeld: hastich, fluch), "tenearsten" dêr't "yn 't earstoan" bedoeld is; "It STRIELET Grytsje tige" as oersetting fan it Holl. "streelt" (it docht har deugd).

Noch in rychje neffens my ûnnedige Hollânismen: "ûntspannen" (AB), "woarsteling" (MIE), "fierút" de bêste (AN), "tamme" kastanjes (VEL), "heechút" foar "op syn heechsten" (net minder as 19 kear by VER, it liket mei "útsoarte" syn idio-

lekt; ek SKR). By MIE noch: der "naderje" minsken, der is panyk yn 'e "rijen", "ferjitachtich", "op hol slaan". By mear as ien skriuwer (MIE, VEL, VER) stiet "opromje" dêr't earder "oprêde" bedoeld wurdt. Fierder: immen mei wat "opsealje", "miskleun", "âlders" by LO; "betije" litte by LO en WEE; "op myn leeftiid" by AN; by WEE: "hy is fuortbleaun" en "is by my fuortgien", by LO en VER: "immen graach meie". by AN bekend probleemgefal: "spijbelje" (dêr't wy oars sok aldergeefst moai Frysk foar hawwe); by AB, VER en WEE: "skrikke", dêr't it kjelwurden my noch altyd net út 'e lea is; yn SKR en by VER: "dwaan as" of "oft" ("beare" is al lang dea en begroeven), "beskeadigje" (VER). Problemen ek gauris mei de goe-Fryske "t" fan "tankje" en "tankjewol", sa by VER: "wolbedanke".

In pear spesjale gefallen noch om wat langer by stil te stean. It bywurdt fan fersterking "bot" wurdt langer gauris oars brûkt as ik it fan jongs ôf oan kend haw. By my komt "bot" benammen foar yn sinnen mei in negaasje: "It is net sa BOTTE waarm", "Jan aveseart net BOT." Yn in lyts ûndersykje dat ik die foar myn taalrubryk yn de Ljouwerter Krante, kaam oan it ljocht, dat "bot" ek gauris foarkomt yn sinnen dy't net in negaasje hawwe, mar wol in min of mear negative oant neutrale konnotaasje: "It iis kreaket noch wol BOT" (AN) en "hiel BOT op wat oanstean" (des.). De folgjende foarbylden allegear by AB: "Syn hannen trillen sa BOT, dat...". It steurde him BOT, as er...", "hy hoasse BOT", "hy fielde him BOT ûnwis", hoe BOT de beide poaten liken op...", "hoe BOT syn wurd de heit ferstuivere". Yn SKR noch: "Dêr seagen we wol sa BOT tsjin oan." Mar yn SKR ek BOT yn in tige positive konnotaasje: "Ik wist dat Femke hiel BOT fan rûkersguod hold."⁵

It liket der op, dat "bot" de funksje fan "tige" oan it oernimmen is. In ferklearring kin ik net jaan, of it moast wêze dat "tige", oars as "bot", gjin kontakt mei it Nederlâns hat. It Frysk hat al gâns in rige fersterkjende bywurden: "slim(me) (negatyf) "wakker" "aardich" "frijwat" "oesa"/"ochsa" "danich", "hiel" ("heel/heul"), mar just dêre kinne moadeferskynsels meispylje (tink ek oan "hartstikke" en "ontiegelijk").

In grutter rol as wol west hat, spilet nei myn betinken by "goed" as fersterkingsbywurdt, û.o. by JO en VEL, en dan net allinne as fersterking by in posityf adjektyf, lykas yn "hy wie GOED bliid dat er it oprêd hie" (VEL) en "Master fielde him eefkes GOED ferromme" (JO), mar ek yn in negative kontekst: "It is fansels letter al GOED ôffallen" (VEL) en "dat siet guodden GOED dwers" (JO). Yn de âldere wurdboeken komt dit gebrûk fan "goed" net foar. It FW hat it al, mar dat seit sûnder bewiisplakken net folle oer de âlderdom. Mooglik bringt it WFT diel 6 ljocht.

Fan in BOT-sykte en in GOED-sykte kin ynearsten noch net praat wurde, wol is der al in dúdlike, moai wis út it Hollâns oerwaaide WAT-sykte. En dan tink ik oan "wat" as betreklik foarnamwurd by in neutraal saaklik antesedint. VER liket

⁵. "Bot" hat etimologys in frij negative gefoelswearde; dat jouwe ek de foarbylden yn Van Dale s.v. wol oan; mar dêr komt dochs ek in "gew." (gewestlik) "bot mooi" = "zeer mooi" foar!

hjiir patint op te hawwen, oant yn 'e flaptekst fan syn boek: "in spannend ferhaal [...], WAT him tige lêze lit." Yn it boek sels: "it byld WAT", "in sulveren bestek WAT", "in bern WAT" en sa noch in kear of fjouwer. By MIE: "werk WAT dy net oanstiet", en by WEE sels by in net-neutraal antesedint: "De opteinens WAT der yn leit..."

Noch in mannich losse notysjes: "earne YN SLAGJE" (MIE, LO), "earne net TSJIN kinne" (AB), "Fisk SKJINmeitsje" (AN), "kofje MEITSJE" (VER), "haw in brief fan mem HÂN" (VEL).

4) Oer it *IDIOMATISE* wol ik koart krieme. Net allinne omdat it soms in kwestje fan styl is, mar ek omdat men dit aspekt einliks allinne fernimt as it der is en net mist as it ûntbrekt. As ik lê: "A. en B. TROUDEN", tink ik fansels net automatys: O, dat moat wêze: "A. en B. SMIETEN DE LAPEN GEAR" of: 'GYNGEN DE LANGE HIER YN." It meast aparte dat ik tsjinkaam, wie by VER it Flamingisme: "hy LUTS syn eigen PLAN", dat men eins earder by LE ferwachtsje soe.

5) As in probleem op himsels haw ik hjirfoar al oantsjut dat fan it *GESLACHTLIKE*. Safier't it suver om *genus* giet, bliuwt it by gefallen as: "IT earste OERE" (VEL), "in FRIJ OERE" (SKR), "IT besykOERE" (JO). Nijsgjirriger (en ek noedliker) wurdt it, as ek de *sekse* of sels *it seksuele* der mei anneks is. In mannich mooglikheden: a) in net-persoan kriget it froulik genus; 2) in net geslachtlik beneamde persoan kriget it froulik genus; 3) in froulike persoan jout om sa te sizzen har sekse en dus ek har genus oan in yn har oanwêzichheid te finen foarwerp of by har hearrend attribút. Foarbylden fan a): "Foar soks liende de moandeitemoarn HAR it bêste", "It spektakulêrste tsjinne HAR oan" (beide AB), "It wetter slingert HAR tusken it beamkeguod" (SKR), "dêr't it tafriel HAR ôfspilet", "datst al in hekel hast oan wurkjen op HARsels", "in freonlik optreden is hjir op HAR plak" (alle trije by MIE). Fan b): "In wurkeleaze dy't neat docht [...] makket neat fan HAR libben" (des.). En fan c) soe men sprekke kinne yn de folgjende gefallen, ek by MIE: (Maaike) "pakt de pinne en smyt HAR fuort", oer har himd: "oars hie 'k HAR no wol oandien";, oer in "keutel": "Se fielt HAR de hiele wei lâns gean", oer de beurs: "Nee, dêr hat se HAR". Tekenjend is ek: "dat wat je lichem fernimt [...] HAR útwurking hat." By dizze skriuwster is de ferfrouliking suver ta in twadde natuer wurden en dêrby spilet nei myn betinken it feit dat se benammen út de froulike psyche èn it froulik lichem wei tinkt en skriuwt, in fername rol. Typearjend foar dizze hast maniakale fisy is in Hollâns sintsje dat se earne brûkt: "Aanschouw de mens in HAAR onbeholpenheid": de minske is om sa te sizzen útsoarte froulik. It kin by dizze skriuwster in ynderlik-yntuïtive ûnderstream wêze of earder in bewust feministysk-wollende boppestream. Moogiik beide tagelyk. Nijsgjirrich genôch, mar yn myn each gjin foarbyld om nei te folgjen.

7) Deselde skriuwster bringt ús op it lêste ûnderwerp dat ik oansnije woe: dat fan de *turbo-taal*, om in eigentiidse oantsjutting dy't der wol foar brûkt wurdt, oan te hâlden. It wurd "turbo-taal" stiet noch net yn de nijste grutte Van Dale (1984), dy't dus al wer slim ferâldere is. Jan Kuitenbrouwer jout yn syn sukses-boekje⁶ net in direkte definitysje fan it begryp en hy beflapt der nochal útienrinnende ferskynsels yn it sosjale taalgebrûk fan ûnderskate rûnten ûnder: jongerein, "snelle jonges" út 'e sukses-sektor, wittenskiplju út de sêfte sektor, politysy en gearkomste-maniakken.

In twivelgefal by MIE dêr't ik net goed ried mei wit en dat ek ûnder de morfologise eigenaardichheden pleatst wurde kind hie, is har gebrûk fan de ferlytsingsútging yn bukY, stikkY bôle, plakY, sjekkY, gebakkY, poppY, hokkYs, wankY, jonkY, dinkYs. It klinkt noardwestlik-Frysk (mooglik Bilts)⁷, mar ik wol de ynfloed fan bernetaal (feintsY, mantsY) en fan tiidwurdfoarman lykas meitsY en laitsY net útslute, en it kin by einsluten - sjoen de gebrûkssfear yn it boek fan MIE - ek in ynlikheids-, in yntimiteitsfenomeen wêze.

Dúdliker yn de "turbo"-sfear leit it folgjende. Ien fan de ûnderdielen fan Kuitenbrouwer syn boekje is de ynfloed dy't taal ûndergiet fan it moderne ferkear en de terkearsmiddels. MIE jout dêrfan in aardich foarbyld: Maaïke springt op 'e fyts en SET GAS nei Harke ta"; sels hoklingen "sette gas" as sy der oankomt. En sa rint of draaft Maaïke net, mar SPRINT se nei de telefoansel ta: krêfttermen dy't sterker emosjonele ynhâld suggerearje as dêr't yn wierheid sprake fan is.

It seit himsels dat dit soarte taal, turbo of net, benammen te finen is yn dy literatuer dy't oer de hjoeddeiske jongerein giet. It Frysk rint hjir net foarop, it folget, soms op in frij grutte distânsje. Sa notearre ik by VEL: "soepsoadsje", by AN: klearesoai, by MIE: "aan m'n hoela", by WEE yn 'e famkestaal: "miters", "beare-gesellich", "hartstikke", "superleafde". It sil dúdlik wêze dat it gauris giet om petear-taal, mar dat hoecht net: it kin ek tinktaal wêze út de beskreaune persoanen wei: yn boeken tinke minsken, nettsjinsteande James Joyce, noch altyd yn ferbale en suver altyd ek yn grammatys normalisearre, reglemintearre taalfoarmen.

Dizze jongerein foarmet by útstek ien fan de Hollânse ynfiltreaasjepunten: hjir is de ynterferinsje-twang it sterkst. Sa notearre ik yn de jongereinferhalen fan Skroei: earne fan "bale", oer jins "nekke gean", in "stik" of "stuk" of in "lekker dier" om te "fersieren" en "plat" te krijen. Fierder: immen is in "rjochtse bal", "gjin iene rotmoer"; "Hy slingere har RJOCHTING TREP." "Ferlinke" en "dramme" hearre der likegoed by as "it wie gjin kattepys", mei immen "de koffer yn", de oaren "binne ôftaaid", se leauwe der "gjin hout" fan en it makket "gjin hout" út. "Seker witte" kaam ik noch net tsjin, mar dat ril grif net lang duorje.

Ek de agoge-taal út 'e jierren santich is sa no en dan presint: wat net "hurd"

⁶. Jan Kuitenbrouwer, *Turbo-taal. Van socio-babble tot yuppie-speak* (1987).

⁷. Sipma rekkent soksoarte foarmen op s. 41 fan syn *Phonology & Grammar of Modern West Frisian* (1913, 1966) ta de "dialectal variations".

meitsje kinne (AB), "ûnfoarstelber", "ynskatte" en "resintlik" by VER. Al lang dagewesen dêrfoaroer is "Jan hat EARNE wol gelyk" (WEE).

De algemiene konklúzje fan dit ûndersykje leit wol foar de hân: it Frysk is as literêre skriuwtaal in frijwat problematise saak wurden of oan 't wurden. Gjin grut nijs, fansels. Ik bin gjin oanhinger fan de ûndergongsfilosofy oangeande "ús moaie âlde taal", mar stel wol fêst, dat it der yn it fjild tusken argaïsme en Hollânisme soms nuvere twivelriedich hinne leit. Dat der gjin *absolute noarm is*, mei hinnebrúe: skriuwen is en bliuwt in kreatyf, boartlik en eigen-sinnich omgean mei taal dêr't sa út en troch "keuzes" (of moat ik sizze: "karren"?) dien wurde moatte en plak bliuwe moat foar it ûngewoane.

It is wòl sa, 1) dat guon skriuwers syntaktys net sa bêst op har skonken steane, en dat frij ûnôfhinklik fan de taal sels dy't se skriuwe: it liket soms as fiele se dizze dingen yn 'e eigen taal minder suver oan as yn de oanlearde buortaal;

2) dat der in soad ûnnedige Hollânismen brûkt wurde, net sasear op it idiomatise as wol op it mear strikt leksikale mêd. It brûken fan in Wurdboek is, ek foar guon útjouwers dy't sizze of dêr't fan sein wurdt, dat se korrektoaren yn tsjinst hawwe, gjin oerstallige lúkse, ek al moat en mei it kritys en mei sin brûkt wurde;

3) (benammen dit!), dat it taalgebrûk fakentiden allesbehalve konsistint is. Deselde auteurs brûke yn ien en itselde wurkstik Hollânistise moadetermen en ferâldere taalguod lykas "ûnthjit", "wierliken", "winliken", "tinzen", "steesoan", "alleast", "eltsenien", "perfoarst" ensafh., dêr't de gjalp fan Hylkje Goïnga noch helte better op past as op "argewaasje".

Op harsels binne, foar in lêzer mei wat ûnderfining, dy âldfrinzichheden gjin al te grut probleem: ek lju dy't net geregeld Frysk lêze, sille út 'e kontekst genôch oppakke om de tried rûchwei fêst te hâlden; de trochsneed-lêzer stroffelet net sa gau oer in ûnbekend wurd, is mei in globaal oanfielen gau tefreden. Mar op in beskaat nivo wurde taal- ta stylkwestjes. Yn myn each is it wol in probleem dat, as der yn in tekst bygelyks mear registers trochinoar hinne rinne, de diskrepânsje tusken boeketaal en aldeiske taalwurklikheid te grut wurdt. Wyldgroeï liedt ta noarmferlies, ek by de lêzer. Oan 'e oare kant liedt al te strange noarmjouwing mar al te maklik ta taaldiktatuer en ûnferdraeahsumheid. Nedich is, tinkt my, it finen fan in natuerlike middenwei, net neffens it wolris hearde begjinsel dat it bêste Frysk is dat it sterkst fan it Hollâns ôfwykt, mar neffens it befinen dat der in natuerlik Frysk mooglik is, dat in eigen stylwearde behâldt en tagelyk ek de oanrekking mei de taalwurklikheid fan al den dei. Ik mien - of "alleast" (dêr ha je wer sa'n ien!) - ik hoopje dat ik mei it foargeande in foech oanwizing dy kant út jûn haw, dêr't mooglik net allinne taalmasters en -masterinnen, mar ek útjouwers en skriuwers har foardiel mei dwaan kinne.